

Nebe' Suresinin Belagat Açısından Tahlili ve Tefsire Yansıması

Sehil Derşevi & Hatice Aydın

Öz

Konu ve Amaç: Kurân-ı Kerim sadelik akıcılık, insicam, nazım, tertib lafız ve mana ahengi yönüyle eşsiz bir kelimeler hasebiyle belagatin zirvesinde yer almaktadır. Kur'an'ın bütün ayet ve sûrelerinde bu benzersiz edebî üslûbu görmek mümkündür. Kur'an'ın icâzını, güzelliğini ve manalarının derinliğini ortaya koymak amacı ile genel olarak edebî ve belâgî yönünü inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Son yıllarda Kur'an'ın belagat yönünü müstakil olarak sûre temelli inceleyen akademik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Nebe' Sûresini belâgât ekseninde ele alan bir çalışma bulunmaması sebebi ile bu yöndeki araştırmalara katkı sunmak için çalışmamızda Nebe' Sûresi belâgat yönünden incelenmeye ve edebî sanatların tefsire yansıması ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yöntem: Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kur'an belâgat ilişkisine yer verilmiş ve Nebe' Sûresinin genel çerçevesinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde Nebe' Sûresi meâni ilmi açısından incelenmiş, ikinci bölümde sûredeki beyan ilmine dair belâgî sanatlar yer verilip anlama etkisi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise sûrede bedî ilmine ait olan edebî sanatlar yer verilmiştir.

Çalışmamızda Nebe' Sûresi bütünüyle tefsir edilmemiş, belâgat ilmi çerçevesinde ele alınarak sure içindeki edebî sanatlar ve bunların anlama etkisi tahlil edilmeye çalışılmıştır. Kur'an'ın belâgat yönünü Nebe' Sûresindeki edebî sanatlar çerçevesinde incelemeyi amaçlayan bu çalışmada lügât, tefsir ve belagat kaynaklarına müracaat edilmiştir.

Bulgular: Ayetlerdeki edebî sanatların incelenmesi neticesinde sûrede istifham, hazif, takdim, emir, itnâb, tahassür, teşbih, mecâz, sec'î, tîbâk, te'kidü'z-zemm bi-mâ yuşbihu'l-medh, iltifat gibi edebî sanatların var olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç: Mana açısından her biri ayrı bir zenginliğe ve değere sahip olan bu edebî sanatların anlam ve yorum etkilerinin incelenmesi surenin anlamını daha iyi ortaya koyabilmek açısından elzemdir. Zira bu edebî sanatların her biri ayetlere farklı anlam ve incelikler kazandırmakta, anlamı metnin fitratına uygun parça ve bütünü gözetken objektif bir biçimde ortaya koymaya katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kavramlar: Kur'an, Belagat, Nebe' Sûresi, Edebî Sanatlar, Tefsir.

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, sahlder@hotmail.com
Asst. Prof. Dr., Karabuk University, Faculty of Islamic Sciences
Vaiz, DİB., Karabük Müftülüğü, talha-faruk@hotmail.com
Preacher, Presidency of Religious Affairs, Karabük Mufti Office

*This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.*

Derşevi, Sehil – Aydın, Hatice. "Nebe' Suresinin Belagat Açısından Tahlili ve Tefsire Yansıması".
Mutalaa 1/1 (Ağustos 2021), 88-103.

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1774-2460

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6761-6980

ROR ID: ror.org/04wy7gp54

ROR ID: ror.org/007x4cq57

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.5245247

Geliş tarihi: 08.06.2021

Kabul tarihi: 19.07.2021

An Analysis of the Chapter of al-Naba' in terms of the Rhetoric and its Evaluation in the Qur'anic exegesis

Abstract

Subject and Purpose: The Holy Qur'an is at the top of the rhetoric because it is a unique word in terms of simplicity, fluency, coherence, verse, composition and harmony of meaning. It is possible to see this unique literary style in all the verses and suras of the Quran. In order to reveal the uniqueness, beauty and depth of its meanings of the Quran, many studies have been carried out to examine its literary and rhetoric aspect. With the aim of making a contribution to the researches in this direction, we tried to examine the Surah Nebe' and reveal the reflection of literary arts in tafsir.

Method: Our work consists of an introduction and three parts. In the introduction, the relation between the Qur'an and rhetoric is given and the general framework of the Surah An-Naba is mentioned. In the first chapter, Surah An-Naba was examined in terms of meaning science. In the second part, rhetorical arts about the science of declaration in the surah are included and their effects on meaning are discussed. In the third part, the literary arts belonging to the science of bedi in the Nebe' Surah are included. In our study, the Nebe' Surah has not been fully interpreted, and the literary arts in the surah and their effects on understanding have been tried to be analyzed by considering it within the framework of the science of rhetoric. In this study, which aims to examine the rhetoric aspect of the Qur'an within the framework of the literary arts in Surah An-Naba, the sources of lexicon, tafsir and rhetoric have been applied.

Findings: As a result of the examination of the literary arts in the verses, the literary arts such as istifham, hazif, teşbih, emir, itnâb, tahassür, metaphor, sec'i, tibak, te'kidu'z-zemm bi-ma yushbihu'l-medh, iltifat found to exist.

Result: Examining the effects of these literary arts, each of which has a different richness and value in terms of meaning, on meaning and interpretation is essential in order to better reveal the meaning of the surah. Because each of these literary arts gives different meanings and subtleties to the verses, and contributes to revealing the meaning in an objective way that takes care of the part and the whole in accordance with the nature of the text.

Keywords: Qur'an, Rhetoric, Surah Nebe', Literary Arts, Tafsir

Giriş

Bir metnin anlaşılmasındaki en temel etken o metnin dilinin bilinmesi, yapısının üslubunun ve özelliklerinin kavranmasıdır. Yüce Allah'ın insanlığa gönderdiği kutsal metin olan Kur'an'ın anlaşılması, mesajlarının kavranması ve hakikatlerine ulaşılması için de indirildiği dil olan Arapçayı bilmek ve bu dilin yapısına özelliklerine inceliklerine vakıf olmak gerekir. Arapça anlam zenginliği, edebî sanatlar ve içerik açısından zengin belagat yönüyle dünya dilleri arasında en köklü geçmişe sahip dillerden biridir. Kur'an-ı Kerim nâzil olmaya başlamadan önce Cahiliye döneminde Arap yarımadasında edebiyat, şiir ve hitabet oldukça yaygındı. Belagat o dönemde müstakil bir ilim dalı halinde olmasa da şair, yazar ve hatipler gibi işin ehli tarafından biliniyordu. Araplar şiirlerini, hitabetteki ustalıklarını, söz sanatına hâkimiyetlerini ortaya koydukları panayırılar düzenliyorlardı. Kur'an-ı Kerim böyle bir çevrede sözün, mananın ve belagatin zirve noktası olarak nazil olundu. İndirildiği dönemin fesâhat ve belâgat erbabı ve söz ustaları ilahi kelamın nazmındaki eşsizlik ve manasındaki derinlik karşısında sarsılmışlar, üslubundaki tatlılık ve edebi zevkin başka hiçbir kelimada mevcut olmadığını anlamışlardı. Fesahat ve belagat açısından yüksek bir donanıma sahip olan bu topluluk Kur'an-ı Kerim'in benzerini getirme konusunda aciz kalmıştı. Belagat, böyle bir ortamda Kur'an-ı Kerim'in îcâzını ortaya koymak, bu eşsiz kelamı doğru anlamaya çalışmak manaların yüceliğine ulaşmak, lafzın letâfet ve halâvetine vakıf olmak gayesi ile filizlenen, tefsir müellefâtı içerisinde gelişip semeresini veren bir ilim dalıdır. Belâgat ilmine hâkim olmayan bir kişinin Kur'an-ı Kerim'i anlaması ve yorumlaması mümkün değildir. İlahi kelamın mana ve gayesinin

doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, belagat ilmini teşkil eden Me'anî Beyan ve Bedî ilimlerinin bilinmesi bu edebî sanatların anlam ve yoruma etkilerinin incelenmesi gereklidir.

Belagat sözlükte “varmak, ergenliğe ulaşmak, kemâle ermek, özen göstermek, etkili ifade, sözün fasih ve açık seçik olması¹ gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de bu kelimenin kökü türevleri ile beraber yetmiş yedi defa geçmektedir. Kelimenin Kur'ân-ı Kerim'deki bütün formlarında temel anlam olan “varmak, ulaşmak” mânası hâkimdir.²

Belagat ile ilgili olarak birçok tanımlama yapılmıştır. el-Câhiz el-Kinânî (öl. 255/868) “Güzellikte lafzın mânayla, mânanın da lafızla yarışması; lafzın kulağa dokunmasıyla, mânanın da derhal zihne yerleşmesidir.”³ ifadesinin belagatle ilgili yapılan en güzel tanımlamalardan biri olduğunu belirtmektedir. Kudame b. Ca'fer (öl. 337 /948) belagatı “Kelâm seçkinliği, tertip güzelliği ve dil fesâhatıyla birlikte kasdolunan manayı içermesi” şeklinde ifade etmektedir.⁴ Rummânî (öl. 384/994) “Mânanın en güzel lafızlarla, işitenin gönlüne akıtılması,” olarak nitelendirmektedir.⁵ Hatîb Kazvîni (öl. 739/1338) ise belâgatı fasih olmakla birlikte muktezâ-i hâle uygun kelimeler olarak tanımlamaktadır.⁶ Daha genel bir ifadeyle belagat, bir fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesidir.⁷

Bu tanımlamalar incelendiğinde bir kelamın belîğ olabilmesi için kelime ve kelam seçkin, fesâhatı oluşturan şartlara uygun, az ibare ile çok mana ifade eden, hal ve zahirin gereğine mutabık, dil kurallarına uygun, anlamı değişik şekillerde anlatabilen tarzda olmalı kulak ile kalbe hoş ve yumuşak gelecek şekilde tertip edilmelidir.⁸

Kur'ân tertibindeki güzellik, kelimelerdeki uyum ve fesahat, nazımın orijinalliği kendinden önce ve sonra denginin bulunmaması yönünden eşsiz bir belagat sahiptir.⁹

Kur'ân'ın nüzulü başladığı andan itibaren muhalifleri onun ilâhi bir kelam olmadığı kâhin sözü veya şiir olduğu şeklinde iddialar ortaya atınca Hz. Allah bütün bu ithamları reddetmiş, benzeri bir sûre ya da bir söz getirmelerini isteyerek meydan okumuştur. Kur'ân'ın nazmındaki cezalet, lafzındaki fesâhat, mânasındaki belâgat, üslubundaki bedâ'et ve beyanındaki bera'et sebebi ile bu meydan okumaya Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde ve daha sonraki çağlarda hiç kimse tarafından başarılı bir cevap verilememiştir.¹⁰ Her daim Hz. Peygambere düşmanlıktan geri kalmayan en azılı muhaliflerden biri olan Velid b. Muğire Kur'ân ayetlerini duyduğunda kavmine: “Allah'a yemin olsun ki sizin içinizde benden daha güzel şiirden, kasideden ve cin kelamından

¹ İsmâil b. Hammâd Cevherî, *es-Shâh*, thk. Muhammed Tâmir (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2009), 1/111.

² İsmail Güler, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler* (İSAM Yayınları, 2015), 21.

³ Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Kinânî el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Harun Abdusselam (Kahire: Mektebetu'l-Hânicî, 1998), 1/115.

⁴ Nasrullah Hacımüftüoğlu, *İcâz ve Belagat Deyimleri* (Erzurum: Ekev Yayınları, 2001), 11.

⁵ Hacımüftüoğlu, *İcâz ve Belagat Deyimleri*, 14.

⁶ Ebü'l-Meâlî Celâluddin el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed eş-Şâfiî el-Kazvîni, *el-İzâh fi ulûmi'l-belaga el-meâni ve'l-beyân ve'l-bedî* (Beirut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/11.

⁷ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/380-387.

⁸ el-Kazvîni, *el-İzâh*, 1/164; Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Belagat İlmi ve Kur'an”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2015), 14.

⁹ Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyûtî Celâleddîn, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb Arnavûd (Beirut: Müessesetu'r-Risâle, 2008), 1/651.

¹⁰ Hacımüftüoğlu, *Kur'ân'ın Belagatı ve İcâzı Üzerine*, 170.

anlayan yoktur. Bu adamın okuduğu bunlara benzemez. Allah'a yemin ederim ki bunun okuduğu kelimada bir tatlılık, üzerinde bir parlaklık vardır. Üzeri meyveli, altı bereketli, üste çıkar fakat üstüne çikılmaz, altındakini ezen bir kelim"11 demiştir.

Kur'an'ın benzerini getirme konusunda muhataplarına meydan okuyan tavrı belagat ilminin gelişmesine oldukça önemli katkılar sunmuştur. Fesahat ve belagatin zirvesinde olan bu kelamın sırlarını anlamak için tefsir kelam ve edebiyat alanında önde gelen isimler seferber olmuş çok kıymetli eserler ortaya koymuşlardır.12 Kur'an-ı Kerim'in icazını ve eşsiz yapısını anlayabilmek için belagat sistematik biçimde ele alınmaya başlamıştır.13 İlâhî kelamın yapısını eşsizliğini ve anlam derinliğini ortaya koymak amacı ile edebî ve belâgî yönünü inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Son dönemlerde Kur'an'ın belagat yönünü süre temelli inceleyen akademik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Nebe' Süresini belagât ekseninde ele alıp anlama etkilerini inceleyen bir çalışma bulunmaması sebebi ile bu yöndeki araştırmalara katkı sunmak için çalışmamızda Nebe' Süresi belagat yönünden incelenip edebî sanatların tefsire yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Nebe' Süresi Mekke döneminin sonlarına doğru nazil olmuştur kırk ayettir. Kıyamet, öldükten sonra dirilme ve haşr hakkında önemli haber verildiği için Nebe' Süresi denir. Ayrıca Tesâül ve 14. âyetteki Mu'sırât (Yoğunlaşan bulutlar) isimleriyle de anılmıştır.14

Nebe' Süresi Mekkeli müşriklerin öldükten sonra dirilmenin olup olmayacağı konusundaki şüpheleri kendi aralarında tartışıp birbirlerine sormalarının akabinde nazil olmuştur.15 Sürenin ana konusunu, öldükten sonra dirilme ve ahiretteki hayatının tasviri oluşturmaktadır. Kıyamet, öldükten sonra dirilme ve hesaptan haber vererek başlayan süre kozmolojik düzene dair örnekler vermekte yeryüzünün insan hayatına elverişli kılınmasının Allah'ın kudretinin delilleri olduğundan bahsetmektedir. Ardından Kıyametin kopuşu, cehennemın kısaca tasviri buna mukabil müttakilere cennetten verilen ikramlar terğib ve terhib üslubu ile anlatılmaktadır. Süre, kıyamet gününün dehşetini ve inkâr edenlerin yaşayacağı büyük pişmanlığı haber vererek sona ermektedir.16

1. Nebe' Süresinde Meâni İlmine Dair Belagat Sanatları

1.1. İstifham

İstifham "فهيم" kökünden "استفعال" vezninde bir mastardır. Sekkâkî istifhamı "هو طلب حصول صورة الشيء في الذهن" zihinde bir şeyin sûretinin oluşmasını istemek olarak tanımlamaktadır.17

Sual dikkati istenen yöne toplamayı, zihni konuya teksif etmeyi amaçlar. Muhatabın kabul etmekte direndiği konularda istifham yöntemi sayesinde akılda bir gedik açılmak

11 Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/64.

12 Hacımüftüoğlu, *İ'caz ve Belagat Deyimleri*, 21.

13 Kılıç, "Belâgat", 5/380-387.

14 Bekir Topaloğlu, "Nebe' Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,2006), 32/470.

15 İsmâil b. Ömer b. Kesir ed-Dımaşkî Ebu'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîru İbn Kesir* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1980), 4/463.

16 Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2015), 3/1447.

17 İbn Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407), 303.

suretiyle ikna sağlar. Kur'an-ı Kerimde sual kökünde türeyen yaklaşık 130 kelime bulunmaktadır. Kur'an'da muarızlarının tutumlarını sorgulamalarını sağlamak için bir eğitim ve öğretim metodu olarak istifham üslubuna başvurulmuştur.¹⁸ Nebe' sûresinde de istifham üslubu kullanılmaktadır.

﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ "Birbirlerine neyi soruyorlar? O büyük haber mi?" (en-Nebe' 78/1-2) "عَم" kelimesi aslında "عن ما" idi. Mim, nûna idğam olunup elif tahfif için hazf olunmuştur.¹⁹ Cürcânî (öl. 816/1413) de hazifile ilgili olarak "Arablar, "ما" 'yı istifham için kullandıklarında, ismin arasını ayırmak için elifi hazfederler." demiştir.²⁰ "ما" "Ne'yi" şeklindeki bu soru, durumun azametini ifade etmekte olup âdeti "Hangi durumu soruşturuyorlar?" denmektedir.²¹ 'O 'büyük haber'i (yani kıyameti) mi?' Yeniden dirilmeyi mi? Bu, azametinden söz edilen şeyin açıklamasıdır.²²

Buradaki istifham tefhim içindir. Tefhim bir şeyin şiddetini artırma anlamına gelmektedir. Muhatabın dikkatini sözün üzerine toplamak konunun önem ve azametini vurgulamak ikâz ve terhîb amacı ile kullanılan bir üsluptur. Cevabın soru ile zikredilmesinin sebebi bir sözü soru ve cevapla bir ortamda getirmek onu daha net izah etmeye ve kavranmasına yardımcı olur. Soruyu soran da cevaplayan da bizzat Allah'tır. Allah'tan gelen bu soru bilmek öğrenmek gayesi ile değil, muhatabı ikaz, olayın büyüklüğünü tenbih ve yaptığı hatayı anlayıp daha dikkatli davranmaya teşvik içindir.²³ Aynı durum Mü'min suresinde de mevcuttur. "Bugün hükümler kimindir? Kahhâr olan tek Allah'ındır." (Mü'min 40/16) ayetinde istifham cevap beklenen bir soru değil olayın azamet ve dehşetini muhataba kavratma amaçındadır.²⁴

"ما" eşyanın mahiyetini ve hakikatini sormak için vazedilmiş bir lafızdır. Azamet ve mertebesinin yüksek oluşu sebebi ile aklın derinliğini kuşatmaktan aciz kaldığı bu büyük haber neticede yine de muhatab açısından tam olarak idrak edilemez mahiyeti ve hakikati anlaşılabilir demektir.²⁵

Bu ayet Kur'an'ın icaz ve belâgatının ve muktezâyı hale uygunluğunun en güzel örneklerindedir. Zira hem müşriklerin birbirlerine dirilme ile ilgili soru sormaları Allah tarafından aşikâr edilmekte hem de muhatab ve duruma uygun biçimde sual cevaplanmaktadır.²⁶

¹⁸ Sahip Aktaş, *Kur'an'da İstifham Üslubu* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 17.

¹⁹ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedîvî - Muhyiddin Dîbstuv (Dımaşk: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 579.

²⁰ Fahrüddîn Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr* (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 31/5.

²¹ Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*, ed. Murat Sülün (İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2020), 1110.

²² Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/1448.

²³ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 31/5.

²⁴ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 31/7.

²⁵ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 31/7.

²⁶ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâti el-Endelüsî İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri Kitabi'l-Azîz*, thk. Abdüşşâfi Muhammed Abdüsselam (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 5/423.

الأَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا "Biz yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı?" (en-Nebe' 78/6-7). Bu ayetteki istifham da takrir içindir. Takrir 'muhatabı herhangi bir konuyla ilgili olarak bildiği bir şeyi ikrara sevk etmek' demektir.²⁷ İstifham-ı takriri muhatabı delille yenmeyi ve ona istediği şeyi itiraf ettirmeyi amaçlar.²⁸

(*Senin için her zaman fedakârlık yapmadım mı?*) örneğinde olduğu gibi istifham ile hedeflenen sormak değil bilinen hakikatin ikrar ettirilmesidir. Muhatap olan inkârcılar gürûhu yeryüzünün insanoğlunun emrine sunulduğunu ve kâinatın kendilerine mazhar kılındığını bilmektedir. Bu durumun bilincine varması, kabul ve ikrar etmesi istenmektedir.

Ayrıca "Arz'ı (*hayata elverişli*) bir yatak hâline getirmedi mi?" ayetinin, önceki istifhamla da bir bağlantısı söz konusudur. O yeniden dirilişi inkâr edenlere adeta şöyle söylenmektedir: Diriltme fiilinin kendisine nispet edildiği zât, kudretin kemaline delil olan şu âlemi yaratmadı mı? O hâlde şu eşi görülmemiş harikaları yaratan sizin hizmetinize sunan Hz. Allah'ın yeniden dirilişe güç yetirmesini inkâr etmenin anlamı ne? Surede iki istifham birbiriyle ilişkilendirilerek muhatabın ikrarı talep edilmektedir.²⁹

1.2. Hazif

Meâni terimi olarak hazif söylenilmesine gerek duyulmayan sözün cümlede zikredilmemesidir.³⁰ Manası cümlenin gelişinden anlaşılan lafızları hafızlamak Kur'anda sık başvurulan belâgat uygulamalarındandır. Basralıların görüşüne göre "عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ" ifadesi, tam bir cümledir. Ayetin devamında Allah-ü Teâlâ, "عَنِ النَّبِئِ الْعَظِيمِ" diyerek söze başlamıştır ki bu ifadenin takdiri "عَنِ النَّبِئِ الْعَظِيمِ يَتَسَاءَلُونَ" "Büyük haberdan soruşturup duruyorlar" şeklindedir. "يَتَسَاءَلُونَ" fiili, ikinci cümlenin başından hafzedilmiştir. Fiil birinci ayette geçtiğinden dolayı manayı en az ibare ile en veciz şekilde ifade etmek için hazif olunmuştur.³¹

1.3. Takdim

Takdim; normal cümle tertibinde sonra gelmesi gereken bir öğeyi öne almaktır.³² Takdim farklı amaçlara matûf olarak gerçekleşir. Bunlardan biri de ihtimamdır. Örneğin 'Ben Ankaralıyım' demek yerine 'Ankaralıyım ben' demek gibi. Bu cümlede memleketinin Ankara olması öne çıkartılıp önemi vurgulanmak istenmiştir. Veya "إِنَّا نَعْبُدُ وَإِنَّا نَكْسَعُ" "Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz" (Fâtiha 1/5) ayetinde olduğu gibi hasr amacı ile de takdim gerçekleşebilir.

²⁷ Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 2/3.

²⁸ Abdurrahman b. Hasan Habannakî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye usûsuhâ, ulûmuhâ ve funûnuhâ* (Dımaşk: Daru'l-Kalem, 1416), 1/275.

²⁹ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâti İbn Cüzey, *et-Teshîl li 'ulûmi't-tenzil*, thk. Abdullâh el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.), 2/444.

³⁰ es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meâni ve'l-beyân ve'l-bedî* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 103.

³¹ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 31/7.

³² Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1414), 12/467.

أَلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ" ayetinde "فيه" kelimesinin ihtimam veya kasr ifade etmek için takdimi muhtemeldir. Her iki duruma göre mana farklılık arz eder. Takdimin ihtimam ifade etmesi durumunda anlam; kimi inanarak, kimi inkâr ederek, kimileri de tereddüde düşerek o haber hakkında ihtilafa düştüler. Aralarındaki bu ihtilaf bile olayın ihtimamına önemine işaret eder demektir. Takaddümün kasr ifade etmesi durumunda ise, onların ihtilaf ve tartışmalarının sadece o haber verilen şey hakkında olduğu anlamını taşır. "Onlar onda ihtilaf ediyorlar ama ihtilaf etmek bile ilerde bir fayda veya zarar gelebileceği düşüncesiyle olacağından mutlaka bir sorumluluk günü geleceğini hissetmelerinden kaynaklanmaktadır" anlamını ifade eder.³³

1.4. Emir

Bir şeyin yapılmasını buyurgan bir tarzda talep eden emir kipleri, bazı durumlarda bu temel anlamın dışında sözün siyak ve sibakından anlaşılan farklı anlamlarda kullanılır. Bunlardan biri de ihânedir.³⁴ İhâne emir kipinin aşağılama, küçümseme ve hor görme anlamlarında kullanılmasını ifade eder. 'Madem çalışmadın başarısızlığı tat bakalım' örneğinde olduğu gibi. "فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا" *"Şimdi tadın! Artık size azabı arttırmaktan başka bir şey yapmayacağız"* cümlesindeki emir, horlama ve tahkir ifade etmektedir.³⁵

1.5. İtnâb

Belagat terminolojisinde bir fayda ve amaç için kelâmı alışılagelmişin dışında uzatmaya itnâb denmektedir. İtnâb birkaç şekilde gerçekleşir. Bunlardan biri özel bir ögeye delalet eden bir kelimedden sonra onun, kapsamına dâhil olduğu umumi lafzı zikretmek sureti ile gerçekleşir.³⁶ 'Ahmet çok çalışkansın. Hepiniz de öylesiniz' örneğinde olduğu gibi hususi olarak zikredilenin önem ve değerini vurgulama amacını taşır. *يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا* "Ruh ve meleklerin saf saf olup durduğu o gün" (en-Nebe' 78/38) ayetinde itnâb mevcuttur. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî'ye (öl. 538/1144) göre ayette geçen Ruh, yaratılış itibariyle meleklerin en büyüğü, en şerefli ve Âlemlerin Rabbine en yakın olanıdır Ruhun Cebrâil a.s. olduğu da rivayet edilmiştir. Cebrail a.s. konum ve değerinin yüceliğini ifade için önce özel olarak sonra da meleklerle birlikte zikredilmiştir.³⁷

1.6. Tahassür

Bazen nidâ temel anlamın dışında siyak ve sibaktan anlaşılan manaları ifade etmek için kullanılır. Bu anlamlardan biri de tahassürdür. Tahassür; Geçen şeyi düzeltme ve geri döndürmenin mümkün olmadığı durumlarda duyulan pişmanlık, hasret, özlem, üzüntü, utanç, hayal kırıklığı gibi duyguları ifade ederken kullanılan bir nidâ türüdür.³⁸

Nebe' suresinde *وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا* (en-Nebe' 78/40) ayetinde kurtuluş ümidini tamamı ile yitiren pişmanlık ve hayal kırıklığı içindeki kâfirlerin "Ah, ne olurdu ben bir toprak olsaydım" diyecekleri ifade edilmektedir. Yeniden dirilme hakkında şüphe içinde

³³ M.Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1972), 9/5531.

³⁴ el-Kazvinî, *el-İzâh fi ulûmi'l-belâga*, 1/241-243.

³⁵ Sâbüni, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/1451.

³⁶ Sekkâki, *Miftâhu'l-ulûm*, 272, Nusrettin Bolelli, *Belagat Arap Edebiyatı* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 366.

³⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1128.

³⁸ Ali Cârîm - Mustafa Emin, *el-Belâgâtü'l-vâdiha* (Mısır: Dar'ul-Maarif, 1959), 212.

olan ve haşrı inkâr ettiği haber verilen kâfirlere yaşayacakları pişmanlık ve çaresizlik bizzat kendi dillerinden haber verilerek surenin tehdit anlamı pekiştirilmiştir.

2. Nebe' Sûresinde Beyan İlmine Dair Belagat Sanatları

2.1. Teşbih

"تشبيه" Kelimesi tef'îl babından mastardır. Teşbih lügatte; "benzetmek, bir şeyin başka bir şeye benzetilmesi" manasına gelmektedir.³⁹ Bir beyân terimi olarak manası ise; aralarında ortak nitelik bulunan iki şeyden birini diğerine benzetmektir.⁴⁰ Ortak yönün kendisine benzetilende daha kuvvetli olması gerekmektedir.⁴¹

Teşbihin unsurları dörttür.

- 1) Muşebbeh (benzeyen)
- 2) Muşebbeh bih (kendisine benzetilen)
- 3) Vech-i Şebeh (benzetme yönü): Teşbihin tarafları arasındaki ortak nitelik.
- 4) Teşbih edatı⁴²

(Bir kuru yaprak misali savrulur insan şu hayatta) cümlesinde müşebbeh insan, muşebbehu bih kuru yaprak, vechi şebeh savrulmak, teşbih edatı ise misal kelimesidir.

Teşbih, ifade edilmek istenen anlamı daha etkin ve net bir biçimde ortaya koymayı soyut bir kavramı daha mücessem hale getirmeyi sağlar. İki şey veya olay arasında benzerliklerin karşılaştırması ve kıyaslanması o kavramın zihinde resmedilmesini sağlar. Müşahhas ve daha somut bir hale gelen kavram insan zihninde daha net biçimde algılanır. Teşbih aynı zamanda müteteklimin belagatini de ortaya koyar.

Teşbih yoluyla anlatım, benzetme olmayan bir anlatıma nispetle kelâmı daha etkili ve kalıcı hale getirmektedir. Kur'an'da bütün insanlığa hitap eden mesajını aktarırken birçok ayette insanlığın algısını göz önünde bulundurarak teşbihten yararlanmaktadır. Nebe sûresinde de teşbih üslubuna başvurulmaktadır.

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا "Biz, yeryüzünü bir döşek kılmadık mı?" (Nebe 78/6) âyetinde teşbih-i belîğ vardır. Eğer bir benzetmede teşbih edâtı ve vechi şebeh hafzedilirse teşbih-i belîğ olur.⁴³ Teşbih-i belîğ manayı kuvvetlendirme ve belâgat açısından daha üstündür. Ali aslan gibidir demek yerine Ali aslandır demek benzerliğin daha kuvvetli olduğunu ifade eder. "الأرض" kelimesi müşebbeh "مهَاد" kelimesi muşebbehu bihtir. Teşbih edâtı mahzûftur. Mihâd kelimesi yatak" anlamındadır; mehden "beşik" şeklinde de okunmuştur ki çocuk için "beşik" ne anlama geliyorsa, yeryüzünün de insanlar için o anlama geldiğini ifade etmektedir. Mehd "beşik" çocuk için hazırlanıp, üzerinde uyutulduğu şeydir.⁴⁴ Beşik çocuk

³⁹ el-Firûzâbâdi, *el-Kamûsu'l-muhît* (Beyrut: Mektebu't-Tahkiki't-Turâsi fi Müesseseti'r-Risâle, 2005), 1602.

⁴⁰ el-Kazvini, *el-Îzâh fi ulûmi'l-belâga*, 1/164.

⁴¹ Cârîm - Emin, *el-Belâgâtu'l-vâdiha*, 20.

⁴² Cârîm - Emin, *el-Belâgâtu'l-vâdiha*, 20.

⁴³ Cârîm - Emin, *el-Belâgâtu'l-vâdiha*, 25.

⁴⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1112.

doğmadan hazır hale getirilen onun gelişimini rahatını huzurla uyumasını sağlayan bir mekân olduğu gibi yeryüzü de insanlar için hazır edilmiştir.

Yeryüzü kâinatta insanoğlunun her türlü yaşamsal ihtiyacını ve gelişimini sağlayacak bir beşik olarak dizayn edilmiştir.⁴⁵ Su, ısı, atmosfer enerji, jeolojik yapı, bitkiler gibi gereksinim duyacağı her şey beşeriyetin önüne bir döşek gibi serilmiştir. İnsanoğlu kendisinin emrine âmâde kılınıp yayılan bu döşekte dünyaya gelmiş bebeğin beşiğinde huzur içinde yaşaması gibi kendisine ikram edilen nimetlerle hayatını idame ettirmektedir. Teşbih ile bütün bu anlamlar belîğ bir biçimde muhataba ifade edilmektedir. Beşik denince şüphesiz akla sallanma özelliği de gelmektedir. Ayeti kerimenin devamında dağlar ile sallanma ve sarsıntının önüne geçildiği anlatılmaktadır.

﴿وَالْجِبَالِ أَوْتَادًا﴾ "Dağları da "yeri tutan" kazıklar yapmadık mı?" (en-Nebe' 78/6) ayetinde de yine teşbih-i belîğ söz konusudur. "جبال" kelimesi müşebbeh "اوتاد" ise müşebbehu bihtir. Teşbih edâtı ve vechi şebeh hazf olunmuştur. "اوتاد" kelimesi, "وتد" in çoğulu olup tahta ve benzeri gibi sallanan hareket eden şeyleri sağlamlaştırıp sabitlemek için kullanılan çivi ve kazık gibi cisimlere denir.⁴⁶ Muhammed b. Cüzey el-Kelbî el-Gırnâtî (öl. 741/1340) dağlar yeryüzünün sarsılmasına mâni olduğu için, Yüce Allah onları kazıklara benzetti demektedir.⁴⁷ Arz dağlarla pekiştirilip kararlaştırmış ve böylece beşik gibi olan yeryüzü kumıldamaktan uzaklaşıp üzerindeki sarsmaz olmuştur.⁴⁸

Kazık çakılmadan bir ev kurulmayacağı Araplarda meseldir. Nitekim Efveh beytinde şöyle demiştir:

ولا عماد إذا لم تُرس أوتاد *** وَالْبَيْتُ لَا يُبْنَى إِلَّا لَهُ عُمْدٌ

"Direkleri olmadan bir ev bina edilemez kazıklar sağlam çakılmadan da bir direk dikilemez"

Yeryüzünün kazıkları da dağlardır. Dağların toprak seviyesinin derinliklerinde çok büyük kökleri vardır. Bu özellikleri sayesinde dağlar, yerküre tabakalarının altına doğru uzanarak bu tabakaları çiviler gibi birbirine sabitler ve dengeyi sağlar. Eğer dağlar yeryüzüne oturtulup sabitlenmemiş olsaydı, üzerinde rahatça durabilme mümkün olmayacak sürekli bir çalkantı ve sallantı olacaktı. Dolayısı ile yeryüzünde herhangi bir canlının yaşaması da mümkün olmayacaktı.⁴⁹

Teşbih adeta söylenmeyen sözleri zihne fısıldama sanatıdır. Bu iki ayette teşbih varlığı şükür gerektiren birçok nimetin tefekkürünü insana hatırlatmakta ve derin manaları kısa ve öz biçimde kalbe akıtmaktadır

﴿وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا﴾ "Geceyi sizin için libâs kıldık" (en-Nebe' 78/10) ayetinde "ليل" kelimesi müşebbeh "لباس" müşebbehu bihtir. Teşbih yönü ve edâtı hazf olunduğu için teşbih-i belîğdir. Gece dünyaya göre hazırlanmış bir kudret elbisesidir. Müfessirler gecenin libâsa

⁴⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/5530.

⁴⁶ İsmail Hakkı Bursavî, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, çev. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016).

⁴⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/1448.

⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, 4/463.

⁴⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/5530.

benzeyen birçok yönü olduğunu ifade etmektedir. Libas bedeni bürüyüp örten giysi veya örtüdür.

Elbisenin, insanın ayıplarını kusurlarını avretini örtmek, soğuktan, sıcaktan ve haşerelerden korumak gibi birçok yararları olduğu gibi gecenin de karanlığıyla başkalarından, düşmandan, yırtıcı hayvanlardan, güneşin yakıcılığından örtüp gizleme özelliği vardır.⁵⁰

Elbise nasıl insan için tabii bir ihtiyaç ise uyku da tabii bir ihtiyaçtır. Gece uykusuyla güç, kuvvet tazelenir, vücut dinlenir ve insan huzur bulur.⁵¹ İnsanın, giyinmesi sebebiyle güzelliği artıp, kuvveti çoğalarak sıcak ve soğğun eziyetlerini bertaraf ettiği gibi gece uykuda meydana gelen vücudun yenilenmesinden dolayı güzellik kuvveti ve tahammülü artar. Bir elbiseyi çıkarıp başka bir elbise giymek insanda bir tazelenme sağladığı gibi gece de maddi, manevi ve zihni yorgunluklardan kurtulup tazelenmeyi sağlar.⁵²

Bazıları ise güneşin doğumu ile gecenin bir elbisenin çıkarıldığı gibi dünyanın üzerinden kolayca sıyrıldığı için libasa benzetildiğini ifade etmektedir.⁵³

Zemahşerî (öl. 538/1144) ve Muhammed Ebussuûd (öl. 982/1574) gibi bazı müfessirler ise gecede örtücülük vasfı sebebi ile libâs kelimesine yorgan ve örtü anlamının verilmesinin daha isabetli olacağı kanaatindedir. Gece düşmandan sıcaktan sıkıntılardan koruyacak sarıp sarmalayacak bir yorgana benzetilmektedir.⁵⁴ Nitekim Zümer sûresinde 'Geceyi gündüzün üzerine sarıyor' (Zümer 39/5) ayetinde gece ve gündüz dünyayı sarmalayan bir örtü gibi tarif edilmektedir.

Gecenin insana verilen çok büyük bir nimet şefkatli bir hediye olduğu gerçeği teşbihin zihinde uyandırdığı anlamlarla ayet-i kerimede oldukça belîğ bir biçimde ifade edilmektedir.

﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾ "Gök açılır ve kapı kapı olur." (en-Nebe' 78/19) Bu ayette de teşbih-i belîğ söz konusudur. "السَّمَاءُ" müşebbeh "أَبْوَابٌ" kelimesi müşebbehu bihtir. Teşbih edâtı ve vechi şebeh mahzûftur. Sûr'un üfürülmesinin akabinde evrenin düzeni değişerek bugün kapalı sağlam bir bina olan gökyüzü çatlama ve yarılıp açılma bakımından duvardaki kapılar gibi olmuştur.⁵⁶

Beyzâvi (öl. 685/1286)⁵⁷ ve Zemahşerî⁵⁸ye göre kapıların açılmasından anlaşılan "O gün gök yarılmış, çökmeye yüz tutmuştur." (Hâkka, 69/16) ayetinde olduğu gibi yarıлма ve çatlama durumudur. Râzi (öl. 606/1210) ise gökyüzünün kütlesinde bir yarıлма ve

⁵⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/5530.

⁵¹ Vehb ez-Zuhayli, *Tefsîru'l-munîr* (Dımaşk: Darü'l-Fikri'l-Muâsır, 1418), 30/15.

⁵² Râzi, *et-Tefsîru'l-kebir*, 31/5.

⁵³ Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseyinî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*, thk. Abdülbari Atıyye Ali (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 15/222.

⁵⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1114.

⁵⁵ Muhammed Ebussuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Daru İhyâi-Turâsi'l-Arabi, 1431), 9/86.

⁵⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/5531.

⁵⁷ Nâsirüddîn Ebû Said (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Abdurrahman Maraşlı (Beyrut: Dâru İhyâi-Turâsi'l-Arabi, 1418), 5/279.

⁵⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1118.

Nebe' Suresinin Belagat Açısından Tahlili ve Tefsire Yansıması

çatlama olmaksızın da bu kapıların açılabileceğini meleklerin inişi için açılan birçok kapıyı ifade edebileceğini söylemektedir.⁵⁹

Diğer bir görüşe göre ise kapılardan murad yollar ve geçitlerdir. Yani gök sıyrılıp da geçiş yerleri açılır ve hiçbir şeyin kapatamadığı yollar haline gelir.⁶⁰

Kıyamet gibi dehşet ve azametini idrak etmekte aklın aciz kaldığı bir husus teşbih yoluyla zihinde daha mücessem hale gelmiştir.

وَسَيَّرَتِ الْجِبَالَ فَكَأَنَّهُ سَرَابٌ "Dağlar yürütülür, serap haline gelir." (en-Nebe' 78/20) "جبال" kelimesi müşebbeh "سراب" ise müşebbehu bihtir. Diğer örneklerdeki gibi teşbih-i belîğ vardır.

Serap; gündüzün ortasında görüp sanki su zannettiğin parlak şeydir. Yani: Dağ, Allah'ın yürütmesiyle serap gibi olur.⁶¹ Dağlar paramparça olup, zerrelere dağılmasıyla hiçbir şey değilmiş gibi olur.⁶²

Râzi'ye göre Kur'ân-ı Kerim'de kıyamet anında dağların yok oluşu altı aşamada anlatılmaktadır⁶³

Birinci aşama: Dağların un ufak olup toz zerresi haline gelmesi (el-Hâkka 69/14)

İkinci aşama: Atılmış (didilmiş) renkli yünler gibi olması (el-Kâria 101/4-5)

Üçüncü aşama: Yün gibi olduktan sonra parçalanıp dağılması (Vâkıa 56/6)

Dördüncü aşama: Ufalanıp toz haline gelen dağların rüzgârın önünde saçılıp savrulması (Tâhâ 20/105)

Beşinci aşama: Dağların yürütülüp yerin dümdüz hale gelmesi (Kehf 18/47)

Altıncı aşama: Hiçbir şey değil" manasında, o dağların sadece bir parlıltı "serap" haline gelmeleridir. (en-Nebe' 78/20)

Nebe' Sûresinde de bu en son aşama tasvir edilmektedir. Dağların seraba teşbihi ile kıyametin dehşeti muhataba tasvir edilmiştir.

2.2. Mecâz-ı Mürsel

Bir sözcüğün hakiki anlamının kastedilmesine engel olan bir karînenin bulunması halinde benzerlik dışı bir alaka sebebiyle ilk vaz olunduğu anlamdan farklı bir manada kullanılmasına mecaz-ı mürsel denilmektedir. Mecaz-ı mürseli meydana getiren farklı alakalar vardır. Sebebiyyet, müsebbebiyyet, "külliyyet, cüziyyet, 'kevnîyyet/i'tibâru mâ kâne'geçmişteki durumun dikkate alınması, 'evliyyet/i'tibâru mâ yekûn gelecekteki durumun göz önüne alınması, mahalliyet, halliyet ve âliyyet başlıca alakalardır.⁶⁴ Âliyyet; hakiki mananın, Mecâzi mananın bir aleti olmasıdır.⁶⁵ 'Geçimini kalemiyle sağlıyor' örneğinde olduğu gibi. إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا "Şüphesiz, azgınlara barınağı olacak cehennem

⁵⁹ Râzi, *Et-Tefsîru'l-kebir*, 31/13.

⁶⁰ Ebussuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 9/90.

⁶¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 22/660.

⁶² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1118.

⁶³ Râzi, *et-Tefsîru'l-kebir*, 31/14.

⁶⁴ el-Kazvinî, *el-İzâh fi ulûmi'l-belâga*, 1/203-210.

⁶⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meâni ve'l-beyân ve'l-bedi*, 253.

pusuda beklemektedir." (en-Nebe' 78/21) ayetinde "مُضَاد" mübâлага sîgasında olmakla beraber mihrab, mizmâr kelimeleri gibi ism-i mekânı ifade için kullanılır. Dolayısıyla mirsâd, dürbün gibi rasad aletinden ziyade rasad yeri, terassud (gözetleme) mahalli ma'nasına kullanılır. Avcının av gözlediği yer gibi gözetme yeri, terassud noktası demek olur. Bu gibi mekânların âlet ve vasıta manasında olmaları ve ismi âlet formunda kullanılması sebebiyle mecaz olarak değerlendirilir.⁶⁶

3. Nebe' Sûresinde Bedî İlmine Dair Belagat Sanatları

3.1. Sec'î

Sözlükte sec'î kelimesi "güvercin, kumru gibi kuşların aynı ses ritimlerini tekrarlayarak ötüşü" anlamına gelmektedir.⁶⁷ Terim olarak ise 'iki mısırda yer alan kelimelerin sonlarının kafiye veya vezin uyumu açısından birbirine denk olmasıdır'.⁶⁸ Sec'î kâfiye ve vezin uyumu açısından farklı gruplara ayrılır. Bunlardan biri de mutarraf sec'îdir. Mutarraf sec'î fâsıla sonunda aynı harflerde kafiye uyumu olmakla beraber vezin açısından denklik olmamasıdır.⁶⁹

الإنسانُ بأدابه *** لا يزِيه وثيابه

'İnsan, kıyafet ve elbiseleriyle değil edebiyatla değerlendirilir'⁷⁰

Beyti buna örnektir. Nebe' Sûresinde أَوْتَادًا وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا (en-Nebe'78/6-7) ayetlerinde mutarraf sec'î vardır.

"مهَاد" kelimesi ile "اوتاد" vezin açısından farklı kalıplardadır. Vezinler farklı fakat son harfler birbirine uygun olduğu için mutarraf sec'îdir.⁷¹ Âyet anlam açısından olanca zenginliği ile zihne hitap ederken ritmik âhengi ile de kalbe hitap etmektedir.

3.2. Tıbâk

(Tıbâk) kısa bir sözde, bir beyit veya mısırda gerçekten veya itibarî olarak aralarında bir tür karşıtlık bulunan iki ögenin zikredilmesidir.⁷² Bir ifadenin zıddıyla birlikte zikredilmesi anlamı daha açık ve güçlü ifade etmeyi sağladığı, güzelliğini ortaya çıkardığı için söz sanatları içerisinde özel bir yeri vardır. Nâbî (öl. 1124) nin beyti tıbâk sanatının güzel örneklerinden biridir.

Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz

Biz neşâtın da gâmin da rûzgârın görmüşüz.⁷³

⁶⁶ Elmalı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/5542.

⁶⁷ Ebü'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1414), 8/150; Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1228.

⁶⁸ Bolelli, *Belagat Arap Edebiyatı*, 447.

⁶⁹ el-Kazvinî, *el-İzâh fi ulûmi'l-belaga*, 1/163.

⁷⁰ Cârîm - Emin, *el-Belâgâtü'l-vâdiha*, 274.

⁷¹ Sehil Derşevi - Muhammed Raşid Derşevi, *el-Belâgâtü'l-Arabiyye li tullâbi'l-ilâhiyyât (İlahiyat Fakültesi Öğrencilerine Yönelik Arapça Belagati)*(Batman: Mütercim Kitap, 2020), 192.

⁷² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*,423, İsmail Durmuş, "Tezat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/60.

⁷³ Abdülkadir Karahan, "Nâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,2006), 32/258.

Zaman bağının baharını da sonbaharını da neşe ve gam rüzgârlarını da gördüğünü ifade eden şâir zıt kelimelerin uyumu ile hem kelimeleri tezyin eden bir âhenk yakalamış hem de anlamı güçlendirmiştir. Nebe' Sûresinde de tîbâk sanatının uygulamalarını görmek mümkündür.

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ۖ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا

"Geceyi bir libâs gündüzü meâş yaptı" (en-Nebe' 78/10-11) ayetinde gece ve gündüz kelimeleri birlikte zikredilmektedir.

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَاقًا

"Orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tatmazlar, ancak kaynar su ve irin tadarlar." (en-Nebe' 78/24-25) ayetinde (berd) soğukluk (hamîm) ise kaynar su anlamındadır. Şarâb bir içecek (ğassâk) ise cehennemliklerin vücut ifrazatlarından oluşan bir sıvıdır.⁷⁴ Birbirinin zıddı olan kelimeler kullanılarak anlatım daha etkin hale getirilmiştir.⁷⁵

3.3. Te'kîdu'z-zemm bi-mâ yuşbihu'l-medh

Yergiyi, övgüye benzeyen şeyle te'kîd etmek, pekiştirmek" demektir. Övgü ifade eden bir üslup kullanılan yerde dinleyicinin ters köşe ile birdenbire yergi sıfatıyla karşılaşmasına dayalı bir söz sanatıdır.⁷⁶ (Falanca hayırsızın tekidir, ne var ki çaldığından sadaka verir.) sözünde olduğu gibi

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا (en-Nebe' 78/24-25) ayetinde "Orada ne bir serinlik ne de içecek tadarlar, ancak" denilince istisna ile birlikte olumlu bir durumun zikredileceği düşünülmektedir ama akabinde "إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَاقًا" kaynar su ve irin müstesna lafzı ile olumsuz durum pekiştirilmektedir. "Kaynar su ve iğrenç ifrâzât dışında" ibaresi istisnâ-i munkatî'dir; yani onlar cehennemde hiçbir serinlik, ateşin sıcaklığını ferahlatıp susuzluklarını giderecek bir su tadamayacaklar fakat kaynar su ve irin tadacaklar ifadesi ile yergi sıfatından, başka bir yergi sıfatı istisna edilmiştir.⁷⁷ İbn Âşûr bu ayetteki edebî sanatı Te'kîdu'ş-şey bimâ yuşbihu zıddahü şeklinde tanımlamaktadır.⁷⁸

Yine فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا (en-Nebe' 78/30) ayetinde "Tadın artık! Bundan sonra size arttırarak vereceğimiz şey ancak" denildiğinde "إِلَّا" istisna edatı olduğu için olumlu bir ifade beklenirken artacak olanın sadece azap olduğu belirtilmektedir. Cehennemliklere yönelik bir horlama ve küçümseme ifadesi ardır. Bu ayetin cehennem ehline en ağır gelen âyet olduğuna dair Hz. Peygamber'den rivayet bulunmaktadır.⁷⁹

3.4. İltifat

⁷⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1120.

⁷⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1120. Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/1449, ez-Zuhaylî, *Tefsîru'l-munîr*, 30/15.

⁷⁶ Mustafa Aydın, *Bedî' İlmi ve Sanatları* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2018), 131.

⁷⁷ İsmail Durmuş, "Tekid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/368, Aydın, *Bedî' İlmi ve Sanatları*, 131.

⁷⁸ Ayrıca İbn Âşûr, bu ayette cümle öğelerinin kuruluş ve dizilişle ilgili söz sanatlarından biri olan Leff-ü Neşr-i Müretteb de olduğunu belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. (Tunus: Dâru Sahnûn 1984), 30/30.

⁷⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/ 1124.

Belâgat ilmi açısından anlama güzelliği veren edebî sanatlardan biri olan iltifat, manzûm veya mensûr bir kelimde sözü birinci, ikinci veya üçüncü şahıs kiplerinden biri ile ifade ederken beklenmedik şekilde şahıs, zaman ve üslûp bakımından değişimler yapmaktır. Kiplerdeki değişim ile muhatapın ilgisini çekmek, konunun önemini vurgulamak, anlama zenginlik katmak ve sözü monotonluktan kurtarmak amaçlanmaktadır.⁸⁰

Yahya Kemal'in (öl. 1958) Rindlerin Akşamı şiirindeki dizeleri de iltifat sanatının örneklerindedir.

'Dönülmez akşamın ufkundayız. Vakit çok geç;

Bu son fasıldır ey ömrüm nasıl geçersen geç!'⁸¹

Nebe' Sûresinde iltifat sanatına da yer verildiği görülmektedir. فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا "Artık size azabı arttırmaktan başka bir şey yapmayacağız" (en-Nebe' 78/30) ayetinde kınamanın çok olması için gâib kipinden mütekellim sığasına geçiş vardır. Cümlenin akışına bakıldığında önceki ayetlerde hep üçüncü şahıs kipi kullanılırken birdenbire birinci çoğul şahsa geçilerek kâfirlerin bizzat kendisine hitap edilmektedir. İltifat ile kâfirlerin ilgisinin çekilmesi ve tehditte mübalağa amaçlanmıştır.⁸²

اَجِئُوا فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا "Sûra üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz" (en-Nebe' 78/18) ayetinde fiil, istikbalden bahsedildiği için muzâri kipi ile gelmiştir. Bir sonraki ayette de duruma uygun olarak muzari sığası gelmesi beklenirken "وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا" "Gökyüzü açılır da orada pek çok kapı oluşur" (en- Nebe' 78/19) ayeti mazi formunda gelmiştir. Kıyamet günü vuku bulacak bu olayın gerçekleşmesinin kesinliğine vurgu yapmak amacıyla muzariden mazi sığasına iltifat edilmiştir.⁸³

Sonuç

Kur'an Hz. Allah'ın ilim hikmet ve kudretini yansıtan, zaman ve mekân üstü olan bütün insanlığa hitap eden söz ifade ve anlam bakımından eşsiz bir hitap ve kitaptır. Nazım açısından müthiş bir örüntüye anlam açısından okyanus misali bir derinliğe sahiptir. Kur'an'ın lafız ve mana dengesindeki bu benzersiz güzelliğini anlayabilmek için belâgat ve edebî sanatlar bir anahtar niteliğindedir. Biz bu çalışma ile her bir ayeti bir hazine değerinde olan Nebe' Sûresinin mana derinliklerine ve belâgat inceliklerine bir kapı aralamaya çalıştık.

Nebe' Sûresinde sözü duruma ve yere uygun ifade etme ilkelerini inceleyen meânî ilmine dair istifham, hazif, takdim, emir, itnâb ve tahassür gibi edebî sanatlarla yer verildiği görülmektedir. Surede istifham üslubunun kıyametin dehşet ve azametini muhataba kavratma ve hakikati ikrar ettirme amacına matuf olarak zikredildiği görülmektedir. Manayı en az ibare ile veciz biçimde ifade etmek için hazif, ihtimâmı ve kasrı vurgulamak için de takdime başvurulmuştur. Surede emir kipi, temel anlam olan buyurganlığın dışında küçümseme ve tahkiri ifade etmektedir. Cebrail a.s. konum ve değerinin yüceliğini ifade için önce özel olarak sonra da meleklerle birlikte zikredilerek itnâb üslubu

⁸⁰ Aydın, *Bedî' İlmi ve Sanatları*, 149.

⁸¹ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gök Kubbemiz* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2020), 53.

⁸² Bursevî, *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 22/677, Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, 31/14, ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1124.

⁸³ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr* (Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1998) 5/441.

Nebe' Suresinin Belagat Açısından Tahlili ve Tefsire Yansıması

kullanılmıştır. Dirilme ve haşri inkâr eden kâfirlere yaşayacakları pişmanlık, çaresizlik ve hayal kırıklığı tahassür üslubu ile aktarılmıştır.

Duygu ve düşünceleri farklı biçimlerde ifade etme sanatı olan beyan ilmine dair teşbih ve mecaz sanatı da Nebe' Sûresinde yer almaktadır. Sure içindeki edebi anlatım üslupları içerisinde özellikle teşbîh sanatına daha fazla başvurulduğu göze çarpmaktadır. İnsanoğluna verilen nimetlerin tefekkürünü kısa öz ve veciz biçimde ifade etmek, aklın idrak etmekte aciz kaldığı kıyametin dehşet ve azametini zihinde mücessem hale getirmek için teşbih sanatına başvurulmuştur. Cehennemnin dehşet ve korkunçluğunu, pusuda bekleyişini etkileyici ve veciz biçimde aktarmak için mecaz üslubuna başvurulmuştur.

Edebî sanatlar içeren bir metnin lafız bakımından kusursuz, anlam açısından mâkul ve uyum içerisinde oluşunu inceleyen bedî ilmine ait sec'î, tıbâk, te'kîdu'z-zemm bi-mâ yuşbihu'l-medh ve iltifat sanatlarının surede yer aldığı tesbit edilmiştir. Surenin bir taraftan anlam açısından derinlik ve zenginliği ile zihne hitap ederken diğer taraftan ritmik bir ahengi içerisinde barındırdığı kullanılan sec'î üslubu ile ortaya konulmaktadır. Tıbâk sanatının kullanımıyla karşıt kavramlar, olay ve durumlar bir araya getirilerek kelâm tezyin edilmiş güçlü ve etkileyici bir anlatım sağlanmıştır. Surede övgü ifade eden bir üslup kullanılırken dinleyicinin birdenbire ters köşe bir yergi sıfatıyla karşılaşmasına dayalı bir söz sanatı olan Te'kîdu'z-zemm bi-mâ yuşbihu'l-medh üslubu ile cehennemliklere yönelik tahkir ve küçümseme ifadelerine yer verildiği görülmektedir. Surenin akışında üçüncü şahıs kipi kullanılırken birdenbire iltifat üslubu ile birinci çoğul şahsa geçilerek kâfirlerin bizzat kendisine hitap edilmektedir. İltifat ile kâfirlerin ilgisinin çekilmesi, konunun öneminin vurgulanması ve tehditte mübalağa amaçlanmıştır.

Her biri mana açısından ayrı bir zenginliğe ve değere sahip olan bu sanatların daha iyi anlaşılması surenin anlamını ortaya koyabilmek için önem arz etmektedir. Edebî sanatların anlam ve yoruma etkilerini incelemek Kur'an'ın icazını mümkün olduğunca kavrayabilmek ve manaların yüceliğine ulaşabilmek için elzemdir. Belagat yönünden eşsiz olan bu yüce kelamdaki inceliklere dair zikrettiklerimiz okyanusta damla mesabesindedir.

Kaynakça

- Aktaş, Sahip. *Kur'an'da İstifhâm Üslubu*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. thk. Ali, Abdülbâri Atıyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Aydın, Mustafa. *Bedî' İlmi ve Sanatları*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Beyatlı, Yahya Kemal. *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 49. Basım, 2020.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*. thk. Abdurrahman Maraşlı. Beyrut: Dâru İhyâi-Turâsî'l-Arabi, 1418.
- Bolleli, Nusrettin. *Belagat Arap Edebiyatı*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*. çev. İbrahim Tüfekçi. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Kinânî. *el-Beyân ve't-tebyîn*. nşr. Harun Abdusselam. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998.
- Cârim, Ali - Emin, Mustafa. *el-Belâgâtu'l-vâdîha*. Mısır: Dar'ul-Maarif, 1959.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh*. nşr. Muhammed Tâmir. Kahire: Dâru'l- Hadis, 2009.
- Derşevi, Sehil - Derşevi, Muhammed Raşid. *el-Belâgâtu'l-Arabiyye li tullâbi'l- ilâhiyyât İlahiyat Fakültesi Öğrencilerine Yönelik Arapça Belagati*. Batman: Mütercim Yayınları, 2019.
- Durmuş, İsmail. "Tezat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/60. İstanbul: TDV Yayınları 20212.
- Ebussuûd, Muhammed. *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi-Turâsî'l-Arabi, 1431.
- el-Firûzâbâdî Ebu't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kamûsu'l-muhît*. Beyrut: Mektebu't-tahkîki't-turâs fi müesseseti'r-risâle, 2005.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1972.
- Güler, İsmail. *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*. İSAM Yayınları, 2015.
- Habannakî, Abdurrahman b. Hasan. *el-Belağatu'l-Arabiyye usûsuhâ, ulûmuha ve funûnuha*. Dımaşk: Daru'l-Kalem, 1416.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Belagat İlmi ve Kur'an". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2015), 9-36.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. *İ'caz ve Belagat Deyimleri*. Erzurum: Ekev Yayınları, 2001.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. *Kur'an'ın Belagati ve İ'cazı Üzerine*. Erzurum: Ekev Yayınları, 2001.
- Hâşimî, es-Seyyid Ahmed. *Cevâhiru'l-belâga fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru Sahnûn 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el-Muharreru'l-veciz fi tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*. thk. Abdüşşâfi Muhammed Abdüsselam. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *et-Teshîl li 'ulûmi't-tenzil*. thk. Abdullâh el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.
- İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dımaşki Ebu'l-Fidâ. *Tefsîru ibn Kesîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1980.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadr, 1414.
- Karahan, Abdülkadir. "Nâbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/258. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kazvinî, Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed eş-Şâfiî. *el-İzâh fi ulûmi'l-belâga el-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Kılıç, Hulusi. "Belagat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/384-387. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- en-Nesefî Ebu'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*. thk. Yusuf Ali Bedîvî - Muhyiddin Dîbstuv. Dımaşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Râzî, Fahrüddîn. *et-Tefsîru'l-kebîr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabi, ts.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetu't-tefâsîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2015.
- Sekkâkî, İbn Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1407.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr, Celâleddîn. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Şuayb Arnavûd. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2008.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*, Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1998.
- Topaloğlu, Bekir. "Nebe' Süresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/470-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf'an hakâ'iki gavâmidü't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*. ed. Murat Sülün. 6 Cilt. İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2020.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Zuhaylî, Vehb. *Tefsîru'l-munîr*. Dımaşk: Daru'l-Fikri'l-Muâsir, 1418.